

XIX. YÜZYILDA OSMANLI-AÇE İLİŞKİLERİ
OSMANLI HİLÂFETİNİN GÜNEY ASYA'DA DİNÎ-SİYASÎ NÜFUZU

*İlhami YURDAKUL**

ÖZET

Açe Sultanlığı, Güney Asya'daki Avrupa sömürgeciliğine karşı yaklaşık dört yüz yıl mücadele etti. Açe sultanları da başlangıçta Portekiz ve İspanya, daha sonra da Hollanda sömürgeciliğine karşı hilâfet merkezi olan Osmanlı Devletinden yardım ve tebaiyet talep ettiler. Bu talepler üzerine XVI. yüzyılda II. Selim gerekli yardım emrini ve tebaiyet belgesini verdi. XIX. yüzyılda ise bu belgeyi Sultan Abdülmecid yeniledi. Osmanlı Devletinin Güney Asya'daki en uzak hâkimiyet alanı olan Açe, Osmanlı dışında hiçbir ülkenin hâkimiyetini kabul etmedi ve Hollanda'ya karşı bu ülkenin sömürge tarihinin en uzun ve çetin savaşını verdi. Osmanlı Devleti de hilâfetin dinî-siyasî nüfuzunu ve tebaiyet belgesinin verdiği hak ve sorumlulukları devrin siyasî konjonktürü içinde gücü nispetinde kullandı. Bu çalışmada Açe halkı ile Türkler arasındaki gönül ve kültür bağı gösteren tarihî zemin üzerinde duruldu.

Anahtar Kelimeler

Osmanlı Devleti, Osmanlı hilâfeti, Açe Sultanlığı, Osmanlı-Açe ilişkileri, tebaiyet-egemenliğini tanıma, Hollanda, sömürgecilik, Endonezya.

“... Açe ile Mekke arasında Diva demekle maruf yirmi dört bin cezireden on iki bin cezirede yerleşim olup camilerde padişah ismine hutbeler okunmaktadır¹. Açe dahi padişah-ı âlem-penah hazretlerinin köylerinden bir köydür, bu bendeleri dahi hizmetkârlarından bir hizmetkârım ...”

Açe Sultanı Alaaddin'den Kanunî Sultan Süleyman'a²

Osmanlı belgelerinde Açe veya Aşi; yabancı kaynaklarda Atchin, Atjeh, Achin, Aceh, Acheh veya Ashi olarak geçen ve Osmanlı Devletinin Güney Asya'daki en uzak hâkimiyet noktası olan Açe'nin İslâm tarihinde

* Dr., Harran Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü /iyurdakulI@hotmail.com.tr

¹ Vurgular bize ait.

² Bu mektubun tamamının transkripsiyon metni için bkz. Razaulhak Şah, “Açi Padişahı Sultan Alaaddin'in Kanunî Sultan Süleyman'a Mektubu”, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi *Tarih Araştırmaları Dergisi*, V/8-9, (1967), s. 381-388.

Avrupa sömürgeciliğine karşı verilen mücadelede hususî bir yeri vardır. Bu mücadelede, hilâfetin dinî-siyasî nüfuzu nedeniyle kurulan dinî, askerî ve diplomatik ilişkiler Açe halkı ile Osmanlılar arasındaki gönül ve kültür bağının temelini oluşturur. Açe sözlü ve yazılı kaynaklarında Açe-Osmanlı ilişkileri üzerine anlatılan çok sayıda efsaneleşmiş olay da asırlarca muhafaza edilerek bu tarihî bağ güçlendirildi³. Ayrıca Açe ulusal bayrağının kırmızı bir zemin üzerinde beyaz ay yıldız ile alt ve üstünde ana hat beyaz olmak üzere siyah yatay çizgilerden oluşması ve Açe halkının kendilerini Arap, Hint ve Türk karışımı bir millet olarak tanımlaması da bu bağı gösteren örnekler arasında sayılabilir.

Osmanlı-Açe ilişkilerini canlı tutan ve her yıl hac vesilesiyle bilgi alış-verişi sağlanan gayriresmî haber kanallarının yanında, arşiv vesikalalarının işaret ettiği istikamet, resmî kanallardan da ihtiyaç hâlinde hilâfet merkeziyle gerekli iletişimin kurulduğu ve bu ilişkinin bir iki olayla sınırlı olmayıp süreklilik arz ettiği. Osmanlı-Açe ilişkilerinin diplomatik ve askerî açıdan yoğunlaştığı iki dönemden ilki Portekiz ve İspanya sömürgeciliğine, diğeri de Hollanda sömürgeciliğine karşı Açe halkının en yoğun ve kritik mücadele yıllarıdır. Bu cümleden hareketle ay yıldızlı bayrağı ve Osmanlı sevgisini yüz yıllardır gönüllerinde muhafaza eden Açe halkı ile Türkler arasındaki gönül ve kültür bağını gösteren tarihî zemin üzerinde daha fazla durmanın ve hafızamızı yenilemenin zarureti ortadadır.

Sumatra Adası'nın Kuzeybatı ucunda yer alan ve Endonezya'nın otonom bir bölgesi olan Açe, 26 Aralık 2004 tarihinde meydana gelen dokuz büyüklüğündeki Güneydoğu Asya depremi ve akabinde oluşan tsunami nedeniyle bir kez daha başta Türkiye olmak üzere dünya gündemine girdi. Bu deprem-tsunami yüzünden resmi rakamlara göre yaklaşık 180.000 kişinin öldüğü Açe'de, tarihî belgeler, bu tür acıların daha önce de yaşandığını göstermektedir⁴. Bundan sonra da, zamanı tahmin edilememekle beraber,

³ Açe halkı ve Türkler arasındaki ilişkileri konu alan hikâye ve efsaneler ile bunların kaynakları için bkz. Affan Seljuq, "Relations between the Ottoman Empire and the Muslim Kingdoms in the Malay-Indonesian Archipelago", *Der Islâm*, 57 (1980), s. 301-310; Anthony Reid, "XVI. Yüzyılda Batı Endonezya'da Türk Tesiri", (Çev. İsmail Hakkı Göksoy), *Türk Yurdu*, 112 (1996), s. 42-45; İsmail Hakkı Göksoy, "Malay-Endonezya Kaynaklarına Göre Türkler ve Osmanlı-Açe İlişkileri", Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XIV (1999), s. 175-187.

⁴ Nitekim 1883 yılında bölgede meydana gelen bir "zelzele"den yaklaşık 30.000 kişi etkilendi (1 Kasım 1883/30 Zilhicce 1300, Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Yıldız Perakende Posta ve Telgraf Nezareti Maruzatı (Y. PRK. PT.), 2/40).

benzer tabii olayların olabileceği bilinen bir gerçektir. Şimdi bu son Güneydoğu Asya depremi-tsunami vesilesiyle yeniden tazelenen ve kuvvetli bir tarihî geçmişi bulunan Türkiye-Açe ilişkilerinin daha da geliştirilmesinin gereğine işaret ederek konunun izahına geçebiliriz.

A. XIX. YÜZYILA KADAR OSMANLI-AÇE İLİŞKİLERİ

Uzakdoğu takım adalarında yaşayan ve en büyük etnik kesimi Malay olan yerli halklar, Çin ve Hintlilerle olan yoğun ilişkilerinin sonucu Buddha ve Brahma mezheplerine girmişti. XIII. yüzyıla doğru Arapların bölgeye hicret ve ticaret maksadıyla gelmeye başlamaları üzerine takım adalarında din ve mezhep olarak büyük bir değişim oldu. Bu büyük değişimin ehl-i beytten bir ailenin Sumatra Adası'na gelip yerleşmesi ve mahallî halka İslâmiyeti telkin etmesi üzerine başladığı kabul edilmektedir⁵. 1498 yılında Vasco da Gama'nın yeni bir Hint yolu keşfettiği günden itibaren bölge ticaretini ellerinde tutan müslümanlar ile Portekizliler arasında süreklilik arz eden bir hâkimiyet mücadelesi başladı. Samudra-Pasai Sultanlığının Portekizliler tarafından 1521 yılında yıkılmasının ardından Ali Mugayat Şah tarafından bu sultanlığın hâkimiyet bölgelerinden biri olan Açe bölgesinde Açe Sultanlığı kuruldu. Kurucu şahın vefatından sonra oğulları Salahaddin ve özellikle de Sultan Alaaddin, Açe Sultanlığının itibarını artırdı⁶.

⁵ Güney Asya takım adalarına İslâmiyet'in gelişi, yayılışı, Hollanda'nın müslümanlara karşı uyguladığı politika, sömürgeciliğe karşı mücadele veren İslâmî cemiyetler ve faaliyetleri hakkında geniş bilgi için bkz. Ethem Fırlalı, "Endonezya'da Çağdaş İslâm Düşüncesi", *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, İzmir 1985, II, 9-11; Haydar Bammat, *İslâmiyetin Manevi ve Kültürel Değerleri*, (Çev. Bahadır Dülger), Ankara 1963, s. 453; W. Eberhard, *En Eski Devirlerden Zamanımıza Kadar Uzakdoğu Tarihi*, Ankara 1986, s. 319-323; İsmail Hakkı Göksoy, "Endonezya'da İslâm ve Hollanda Hakimiyeti", *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, I (1994), s. 161-191; Aynı mlf., *İslâmiyetin Güneydoğu Asya'ya Girişi ve Yayılışı*, İstanbul 1998, s. 69-84; Marshall G.S. Hodgson, *İslâmın Serüveni*, İstanbul 1993, III, 49-51.

⁶ Hindistan'ın batı kıyısındaki Gücerat hükümdarı Bahadır Şah, Portekizlilere karşı Kanunî Sultan Süleyman'dan yardım istemiş ve 1538 yılında Hadım Süleyman Paşa bir donanmayla o bölgeye gönderilmişti. Bazı kayıtlarda Kanunî Sultan Süleyman'ın Sinan Paşa emrindeki donanmayı uzak denizlere gönderip Açe emirini himaye altına aldığı ve bir sancak hediye ettiği kaydedilmektedir (Razaullah Şah, "Açı Padişahı Sultan Alaaddin'in Kanunî Sultan Süleyman'a Mektubu", s. 373-378). Osmanlı Devletinin Hind seferleri ve yardımları için bkz. İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, İstanbul 1988, II, 391-400. Ayrıca Açe Sultanlığının kuruluşu, saltanat mücadeleleri ve ülke sınırlarının genişlemesi için bkz. Göksoy, *İslâmiyetin Güneydoğu Asya'ya Girişi ve Yayılışı*, s. 165-182.

Bu sırada doğudaki müslümanlar Osmanlıları İslâm aleminin lideri ve koruyucusu olarak görüyor, halife sıfatını haiz Osmanlı hükümdarları da tüm müslümanları himaye etmek istiyordu. Nitekim 1547 yılında Portekizlilere karşı savaşan Açe Sultanı Alaaddin'in, Ömer ve Hüseyin adında iki elçisini göndererek Osmanlı Devletinden yardım istemesi üzerine Lütfi Bey adında bir görevli maiyetiyle buraya gönderilerek gerekli yardım yapıldı. Sultan Alaaddin 1566 yılında da Kanunî Sultan Süleyman'a bölge hakkında çok samimî ve detaylı bir mektup göndererek hem Açe'de hem de bölgedeki diğer pek çok camide hutbelerin halife adına okutulduğunu, yani halifeye bağlı olduklarını bildirdi ve Portekiz saldırılarına karşı yardım istedi. Açe Sultanı Alaaddin'in elçi heyeti İstanbul'a vardığında Sultan Süleyman'ın seferde olması ve bir süre sonra vefat etmesi üzerine yerine II. Selim padişah oldu. Açe elçi heyeti de II. Selim'e biatlarını sundular ve Portekiz saldırılarına karşı yardım istediler.

Yardım talebini kabul eden padişah, Açe'ye Süveys'ten 15 kadirga ve 2 barça türü gemi, hassa topçulardan 1 topçubaşı ve emrindeki 7 topçu, Mısır'dan yeteri kadar asker ve kale dövecek top, tüfek ve harp levazımâtı gönderilmesini emrederek donanma kaptanlığına 21 Eylül 1567 (17 Rebiülevvel 975) tarihinde Kurdoğlu Hızır Reis'i atadı. Yemen ve Mısır beylerbeyleri ile Cidde, Aden, Rodos beyine ve Mekke şerifine fermanlar gönderilerek Açe elçilerinin geri dönüşlerinde emniyet içinde gitmelerinin sağlanması ve yolculuk esnasında yapacakları alışverişlere mâni olunmaması istendi. Bu arada Mısır beylerbeyine, elçinin talep ettiği dülgere, demirci, kalkancı, nakkaş ve sair sanat ehlinden listesi yapılarak bildirilen kişilerin elçi ile gönderilmesi ve gönüllü gideceklere izin verilmesi emredildi. Böylece bölgeye gönderilecek teknik ve askerî Osmanlı yardımı için gerekli tüm yazışmalar yapılarak hazırlıklar tamamlandı. Ancak Yemen'de çıkan isyan, Kıbrıs ve Tunus'un fethi gibi nedenlerle yardım gecikti. 15 Ocak 1568 (15 Receb 975) tarihinde Açe elçisine yazılan bir hükümle gecikme nedeni açıklanarak, kararlaştırıldığı gibi donanmanın gönderileceği bildirildi. Bu name bir hafta sonra Açe elçisine iletilmek üzere Mustafa Çavuş'a verildi⁷.

⁷ Sultan Alaaddin'in 13-21 Ocak 1566 (Evahir-i Cemaziyelahir 973) tarihli bu mektubu Açe Sultanlığının Osmanlı Devletine bağlılığını, 20 Eylül 1567 (16 Rebiülevvel 975) tarihli II. Selim'in Açe Sultanı Alaaddin'e yazdığı name de bunun teyit edildiğini gösteren bilinen ilk resmî belgedir. Açe Sultanlığı ve Osmanlı ilişkilerinin başlangıcına ışık tutan Açe Sultanı Alaaddin'in Kanunî Sultan Süleyman'a gönderdiği mektup, bu mektuba II. Selim'in verdiği cevabî mektup, yardım götürecektir donanmaya

Yardımanın gecikmesine sebep olan Yemen isyanı bastırıldıktan ve Kıbrıs ile Tunus'un fetih hareketi tamamlandıktan sonra Seyyid Kemal Reis'in başkanlığında bir heyetle Açe'ye askerî levazımat ve seçme üç bin asker gönderildi. Sultan Alaaddin'in büyük bir sevinçle karşıladığı Türk donanması tam iki sene burada kaldıktan sonra büyük çaplı on beş top ve iki gemiyi Açe'de bırakarak geri döndü. Burada Türk ustalarının tesis ettikleri dökümhanelerde pek çok top döküldüğü gibi yeni döküm ustaları da yetiştirildi. Buraya gelen Türkler yerli Açeli hanımlarla evlenerek çoğaldılar ve yeni köyler kurdular. Açe Sultanlığı da bu yardımlar sayesinde Portekizlilere karşı büyük başarılar kazandı⁸.

Hilâfet merkezine bağlı olan Açe Sultanlığı ve halkı Portekizlilerden sonra Hollanda saldırılarına maruz kaldı. Nitekim 5 Haziran 1596 tarihinde ilk Hollanda gemisi ticaret maksadıyla Sumatra Adası'na geldi. Hollanda tüccarları 1602 yılında Birleşik Doğu Hindistan Şirketi'ni (United East India Company) kurdular. Ticaret şirketi Açe dahil pek çok yerde ticarethaneler açtı. Ancak bir süre sonra ticaret şirketi siyasi bir hükümet şeklini aldı ve bölgede güç kullanarak işgallere başladı⁹. Baharat ticareti nedeniyle Hollanda'nın Birleşik Doğu Hindistan Şirketi 1606 yı-

komutan atanan Kurdoğlu Hızır Bey'e verilen nişan, elçinin dönüşü ve yardım amacıyla Yemen Beylerbeyine, Mısır Beylerbeyine, Mekke şerifine, Cidde beyine, Aden beyine, Rodos beyine yazılan hükümler ile gönderilecek yardımın gecikme sebebini açıklayan ve Açe elçisine yazılan mektubun transkripsiyon metinleri için bkz. Razaulhak Şah, "Açi Padişahı Sultan Alaaddin'in Kanunî Sultan Süleyman'a Mektubu", s. 373-395. Ayrıca bkz. Safvet, "Bir Osmanlı Filosunun Sumatra'ya Seferi", *Tarih-i Osmanî Encümeni Mecmuası*, Cüz 10, (1329), s. 604-614; Cüz 11, s. 678-683; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin Merkez ve Bahriye Teşkilâtı*, Ankara 1988, s. 401-403. İsmail Hakkı Göksoy'un çevirisini yaptığı bir çalışmada Divan-ı hümayun çavuşu olan Mustafa Çavuş, "Mustafa Kamus" olarak yazılmıştır (A. Reid, a.g.m., s. 42-45).

⁸ Server R. İskit, "Açe Sultanlığından Endonezya Devletine", *Tarih Konuşuyor*, IV/23, (1965), s. 1880-82; Safvet, a.g.m., Cüz 10, (1329), s. 604-614; Cüz 11, 678-683; Numan Kurtulmuş, "Açe", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, I, 329-332. Razaulhak Şah, Osmanlı Devletinin çok istemesine rağmen Yemen, Kıbrıs ve Tunus işlerinin yoğunluğu ve deniz seferlerine önem vermeyen III. Murad'ın tahta geçmesi üzerine tasarlanan yardımın yapılamadığı kanaatindedir (Razaulhak Şah, "Açi Padişahı Sultan Alaaddin'in Kanunî Sultan Süleyman'a Mektubu", s. 381). 1580'li yıllarda Açe sultanının hizmetinde Güceratlı, Habeşistanlı ve bazı Türklerin bulunduğu bilinmektedir (Eberhard, a.g.e., s. 316). Türk askerlerinin Açe'deki yardım faaliyetleri için bkz. A. Reid, a.g.m., s. 46-47.

⁹ Eberhard, a.g.e., s. 325; BOA., Yıldız Perakende, Arzuhal ve Journaller (Y.PRK. AZJ.), 46/10.

lında hissedarlarına yüzde yetmiş beş kâr verdi. Hollanda'nın ilk Hindistan valisi Pieter Both, 1610 yılında Cava Adası'nın batı ucunda Cakarta yakınlarında tahkimli bir mevki meydana getirdi. İngiliz-Hollanda mücadelesi yüzünden tamamen tahrip olan Cakarta şehrinin yerine 1619 yılında Hollandalılar Batavia şehrini kurdular. Bu tarihten sonra Batavia, Hollanda sömürge imparatorluğunun merkezi hâline geldi. Hollanda'nın Birleşik Doğu Hindistan Şirketi ile İngilizlerin 1600 yılında kurulan Doğu Hindistan Ticaret Şirketi'nin yaptıkları anlaşma üzerine Cava'nın biber ticareti iki ülke arasında paylaşıldı, ancak sömürgecilik mücadelesi devam etti¹⁰.

Hollandalılar, 1663 yılından itibaren Açe Sultanlığının hâkimiyetinde bulunan yerleri de işgale başladı ve Açe üzerinde bazı imtiyazlar elde etti. Bölgede faaliyet gösteren Hollanda'nın Doğu Hindistan Şirketi ve Hollanda hükümeti büyük kazançlar temin ediyordu. Ancak 1731 yılından itibaren baş gösteren hastalıklar ve kaçakçılık yüzünden şirketin kazançlarında azalma oldu. Hollandalılar kârlarının azalmasına Çinli tüccarların sebep olduğuna hükmettiler. Bunun üzerine 1740 yılında çıkan olaylarda Batavia'da çok sayıda Çinli öldürüldü. Hollanda açısından kâr payının düşük gerçekleştiği bu dönemden sonra yeni genel vali Von Hoorn bölgede ticarî faaliyet yerine ziraî faaliyeti ön plâna çıkaran yeni bir siyaset takip etti. Ancak ticarî faaliyetler sırasında yerli halka karşı yapılan istismar bu kez ziraî faaliyetler üzerinden yapılmaya başlandı. Nitekim yerli halk kahve gibi yeni ürünleri ekmeye mecbur edildi. İşgal edilen topraklar "devlet toprağı" adı altında yabancılara satıldı. Böylece köylüler kiracı olarak çalıştırıldı. Bir süre sonra da topraksız kalan köylülerden bir işçi sınıfı meydana getirildi¹¹.

B. TANZİMAT DEVRİNDE OSMANLI-AÇE İLİŞKİLERİ

Öteden beri tüm müslümanlarla olduğu gibi Osmanlı-Açe ilişkilerinde de hac yoluyla gayriresmî bile olsa belli bir oranda bilgi akışı sağlanıyordu. Bu vesileyle hilâfetin dinî-siyasî nüfuzu gösterilmeye ve görül-meye devam ediyordu. Üstelik Açe Sultanlığının Osmanlıya bağlılığının en önemli kanıtı olan tebaiyet belgesi geçerliliğini koruyordu. Bu nedenle Osmanlı-Açe ilişkileri yeri geldikçe vurgulanacağı gibi bir-iki defaya mah-

¹⁰ Bekir Sıtkı Baykal, *Yeni Zamanda Avrupa Tarihi, II. Cilt, 1. Kitap Otuz Yıl Savaşları Devri*, Ankara 1988, 109-110; Eberhard, *a.g.e.*, s. 325-27.

¹¹ Eberhard, *a.g.e.*, s. 328-33.

sus vuku' bulmuş ilişki biçimi olarak algılanamaz. Aksine halifenin kim olduğu, fetih hareketleri ve padişahın diğer icraatları gibi konular her yıl hac vesilesiyle tüm dünya müslümanları gibi Güney Asya müslümanları tarafından da öğreniliyordu.

Güney Asya takım adalarında sömürgecilik mücadelesi veren Batılı ülkeler, Avrupa kıtasında da Fransız İhtilali'nin ardından 1792 yılında başlayan ve yaklaşık yirmi beş yıl süren koalisyon savaşlarında aynı şekilde bir mücadele içine girdiler. Birinci koalisyon savaşında (1792-1798) Fransa, İngiltere'nin müttefiki olan Hollanda'yı işgal etti. Beşinci koalisyon savaşı (1809-1812) sırasında da İngiliz mallarının Avrupa'ya girişini engellemek için Danimarka ve Hollanda'yı kendine bağladı¹². Fransa'nın Hollanda'yı ilhak etmesi üzerine 1811 yılında İngiltere tarafından takım adalar işgal edildi. Hollanda'nın Fransa'dan ayrılması üzerine de 1816 yılında İngilizler adaları tekrar Hollanda'ya iade etti¹³. Bu savaşlar sırasında Hollanda'nın Doğu Hindistan Şirketi lağvedildi. 1 Ocak 1800 tarihinden itibaren de takım adaları doğrudan Napolyon'un akrabası olan Hollanda kralına ait oldu. 1815 yılında kabul edilen Hollanda anayasasına göre de adalar kralın malı olarak gösterildi¹⁴. 1824 yılında Hollanda, İngiltere ile yaptığı anlaşma üzerine Cava ve buraya bağlı adaları müstemleke kabul etti¹⁵. Ancak işgallerini Sumatra Adası'nın kuzeyine kadar genişletmeyeceğine dair İngiltere'ye söz verdi. Böylece Açe'nin bağımsızlığını kabul ederek onu fiilî olarak tanımış oldu¹⁶.

Hollanda, İngiltere ile yaptığı anlaşmayla Açe topraklarına saldırmayacağına dair söz vermesine ve Açe Sultanlığının bağımsızlığını tanımamasına rağmen 1837 yılında Açe hâkimiyetinde bulunan yerlere saldırdı¹⁷. Açe savaşı olarak da bilinen Hollanda-Açe savaşının bir nedeni de İngil-

¹² Rifat Uçarol, *Siyasi Tarih*, İstanbul 1985, s. 19-29.

¹³ BOA., Yıldız Perakende, Elçilik, Şehbenderlik ve Ateşemiliterlik Evrakı (Y. PRK. EŞA.), 28/58.

¹⁴ Bu tarihten itibaren baş gösteren isyan ve Hollanda saldırıları sırasında 1830 yılına kadar yaklaşık beş yıl içinde 15.000 Hollandalı, 200.000 de yerli halktan öldü (Eberhard, *a.g.e.*, s. 332-34).

¹⁵ BOA., Y.PRK. AZJ., 46/10.

¹⁶ Kemal Karpaz, *İslâmın Siyasallaşması*, İstanbul 2001, s. 93-94.

¹⁷ BOA, İrade. Hariciye (İ. HR.), nr. 3208, lef 2. Açe elçisi bazı araştırmalarda Muhammed Gus şeklinde yazılmıştır (Cezmi Eraslan, *II. Abdülhamid ve İslam Birliği*, İstanbul 1992, s. 90; İsmail Hakkı Göksoy, *Güneydoğu Asya'da Osmanlı-Türk Tesirleri*, Isparta 2004, s. 64.

tere ve Amerika'nın Açe'ye gösterdikleri ilgiydi. Çünkü sömürgeci ülkelerin hepsi bu zengin toprak parçasına sahip olmak istiyor ve bunun için mücadele ediyordu¹⁸. Güney Asya takım adalarında sömürgecilik yapan Hollanda'nın hedefi Açe'nin de işgali ve sömürülmesiydi. Bu yüzden Açe idarecilerinin, Batılı devletlerin bölgedeki sömürgecilik faaliyetlerine karşı müslüman Açe halkının, geleceğini teminat altına almak ve sömürgecilere boyun eğmemek için yeni tedbirler alması gerekiyordu.

Bu tedbirler kapsamında Açe Sultanı Mansur Şah, savunma gücünü tahkim amacıyla gerekli yardım ve desteği temin için özellikle Osmanlı Devleti ile olan ilişkilerine önem verdi. Bunun ilk işareti olmak üzere bazı taleplerini de içeren namelerle değişik miktar ve sayılarda öd ağacı, buhur, kafur, biber ve ipek havluyu hediye olarak 1837 (1253) yılında Amerikalı bir kaptan vasıtasıyla Sultan Mahmud'a, 1841 (1257) yılında Fransız kaptan ve 1845 (1261) yılında da yine bir başka Fransız kaptan vasıtasıyla Sultan Abdülmecid'e gönderdi¹⁹. Açe Sultanı Mansur Şah'ın yaklaşık dörder yıl arayla üç kez bölgede ticaret yapan gemi kaptanları vasıtasıyla göndermiş olduğu bu mektup ve hediyeler, Osmanlı-Açe ilişkilerindeki ikinci yoğunluğun başlangıç tarihinin sanıldığı gibi 1848 ila 1850 yılları değil, bu tarihten yaklaşık 15 yıl önce olduğunu gösterir. Bu mektuplardan Mansur Şah'ın Hollanda saldırılarını püskürttüğü, ancak tam bir başarı için büyük bir gemiye ihtiyaç duyduğu anlaşılıyor²⁰.

Ancak bu taleplerin tebaiyetin yenilenmesi bahsini içerip içermediği açık değildir. Ayrıca başlangıçta ve sonraki dönemde olduğu gibi bu ilişkinin Yemen, Mekke veya Cidde aracılığıyla değil, bölgede yoğun sömürgecilik faaliyeti olan Hollanda ve İngiltere dışında ticaret yapan Amerikan ve Fransız gemi kaptanları vasıtasıyla yapılması da dikkat çeken diğer bir ayrıntıdır. Bölgenin uzaklığı ve bu yüzden bizzat ilişki kurmanın zorluğu dikkate alınırca ticaret yapan gemi kaptanları aracılığıyla kurulmaya çalışılan ilişki biçimi daha zahmetsiz ve pratik görünmesi açısından anlaşılabilir.

Açe Sultanı Mansur Şah, bu şekilde bir netice alamaması üzerine 10 Mart 1849 (15 Rebiülevvel 1265) tarihinde doğrudan görüşmelerde bu-

¹⁸ Eberhard, *a.g.e.*, s. 336.

¹⁹ BOA, İ. HR., nr. 3208, lef 3, 7. Bu hediye listeleri için ekler kısmına bakınız. Ayrıca 13 Aralık 1802 (19 Şaban 1217) tarihli Batavia cumhurunun Karadeniz'de ticaret gemilerinin geliş-gidişine izin verilmesine dair bkz. BOA, *Düvel-i Ecnebiyye*, 22/1, s. 2.

²⁰ BOA, İ. HR., nr. 3208, lef 2.

lunmak üzere Şeyh Muhammed Gavs'ı resmi elçi sıfatı ile İstanbul'a gitmek üzere yola çıkardı. Yol güzergâhında bulunan veya ticaret gemileri olan Mekke, Medine, Arabistan, İran, İngiltere, Fransa gibi diğer ilgili ülke ve yerlere bu seyahat haber verildi. Böylece elçinin gidiş-dönüşünde özellikle Açe tüccar ve hacıları ile denizdeki gemi kaptanlarının elçiye hürmet göstermeleri, ayrıca yiyecek-içecek temini ve ihtiyaç hâlinde 3.000 Fransa Riyali'ne kadar senet karşılığında verilecek borç paranın da ödeneceği bildirildi²¹.

Açe elçisi uzun ve zahmetli bir yolculuğun ardından resmî evrakla Cidde valisi Hasib Paşa'ya ulaştı (20 Nisan 1850/7 Cemaziyelahir 1266). Elçi, II. Selim zamanında yapılmış olan biat anlaşmasının (rabita-i tebaiyyet) yenilenmesini (tekid), Açe'ye fermanla hususî bir memur atanmasını, bir Osmanlı sancağı ve gemisi gönderilmesini istedi²². Bu resmî talebin dışında, bölgeden İstanbul'a gelen diğer bir kişi Hariciye Nezaretinde Mansur Şah'ın İngiltere hükümeti ile yaptığı anlaşma gereğince bazı şartlar dahilinde bu devletin himayesine girdiğini, Osmanlı Devleti tarafından da korunmasını ve hutbelerde padişahın isminin okunmasına ruhsat verilmesini istediğini ifade etti.

Ayrıca Hollanda'nın işgal ettiği yerlerde bölge halkı üzerinde amansız bir baskı kurduğu ve hacca gitme izni için 50, dönüşte de 100 Fransa Riyali alıp bunların tamamının, Osmanlı Devletinin kararıyla olduğunu halka ilân ettiğini bildirdi²³. Bu tarihte Osmanlı Devleti de diğer hacılardan almadığı hâlde bu bölgeden gelen hacılardan Cidde'de gümrük geliri yanında sandal, hammal ve devecilik adı altında bazı vergiler almaktaydı. Bu vergilerden muafiyet için yapılan istek üzerine adı geçen gelir kalemlerinin son zamanlarda ihdas edilmesi ve diğer müslümanlardan alınmaması nedeniyle ilgasına karar verildi. Bunun üzerine bölge şeyhlerinden onunun imza ve mühürlerinin bulunduğu bir arz ve oldukça uzun ve özenle

²¹ Açe Sultanı Mansur Şah tarafından Muhammed Gavs'a verilmiş olan Arapça yol buyrulduşunda "Riyal" (lef 5), Muhammed Gavs'ın Babıali'ye takdim ettiği Arapça takririnde ise "Riyal-i Fransa" (lef 4) olarak geçen para birimi Türkçe tercümelerinde "Fransa" (lef 2) şeklinde yazılmıştır (BOA, İ. HR., nr. 3208, lef 2, 5). 1870 tarihli Açe'ye ait Arapça bir gümrük kaydında da kullanılan para birimleri "Riyal-i İspanya" ve "Riyal-i Magribi" şeklinde geçmektedir (BOA., Sadaret Mektubi Kalemî Mühimme (A. MKT. MHM.), 457/55).

²² BOA, İ. HR., nr. 3208, lef 1.

²³ BOA, İ. HR., nr. 3208, lef 2.

yazılmış bir kaside Sultan Abdülmecid'e takdim edildi (9 Nisan 1850/25 Cemaziyelevvel 1266)²⁴.

Bu arada Cidde valisi tarafından Mansur Şah'ın resmî talebinin merkeze bildirilmesi üzerine diğer şifahî bilgi de dikkate alınarak tebaiyet meselesi şeyhülislâmın konağında toplanan hususî bir mecliste müzakere edildi. Cidde'ye gelen memurun resmî evrakla müracaatı söz konusu olduğundan daha güvenilirlikti. Ancak bir karar verebilmek için bölgedeki sömürgeci Avrupalı devletler ile Açe hükümetinin yaptığı anlaşmaların yanı sıra Osmanlı ile "rabıta-ı kadimeleri"nin de detaylı bir şekilde incelenmesi gerekiyordu. Bunun için de 11 Ağustos 1850 (2 Şevval 1266) tarihinde öncelikle Cidde'de bulunan Açe elçisinin İstanbul'a gönderilmesi, Mekke civarında bu bölgeden olan pek çok kişiden bilgi alınması, gizli ve tebdil-i kıyafet bir şekilde gayet kabiliyetli ve bilgili bir memurun da Açe'ye gönderilerek konunun yerinde incelenmesinden sonra gerekli adımların atılması kararlaştırıldı²⁵.

Konu üzerindeki görüşme ve incelemeler; bölgenin uzaklığı ve ulaşım zorlukları yüzünden yaklaşık bir buçuk yıl sürdü. 25 Kasım 1851 (Selh-i Muharrem 1268) tarihinde Açe Sultanı Mansur Şah'ın elçisi Muhammed Gavs'ın getirdiği name ile Açe Sultanlığının hâkimiyetinde bulunan bölgeyi gösteren harita gerekli incelemelerden sonra bir kez daha Meclis-i Vâlâ'da görüşüldü²⁶. Yapılan müzakerelerdeki tanımlama ve ifadelerden Osmanlı bürokratlarının Açe hakkında detaylı bilgilere sahip olmadıkları, ancak bu talep nedeniyle coğrafi, ekonomik, dinî, siyasî ve benzeri tüm bilgilere ulaştıkları anlaşılmaktadır. Bu durum hilâfetin dinî-siyasî nüfuzu ve hac vesilesiyle sağlanan gayriresmî haber kanallarının dışında özellikle uluslar arası ilişkiler açısından detay gerektiren bilgilere duyulan ihtiyaçtan kaynaklanmıştır.

Nitekim bu tarihte Açe hâkimiyetindeki bölgede 22 milyon İslâm bulunmakta ve her yıl 20-25 bin kişi hacca gitmekteydi. Bölge halkının çoğunluğu Şafiî ve bir miktarı da Hanefî mezhebindedi. Açe Sultanlığı-

²⁴ BOA, İrade. Dahiliye (İ. DH.), nr. 12286. Bu kasidenin faksimile metni için ekler kısmına bakınız.

²⁵ BOA, İ. HR, nr. 3270; Sadaret Mektubi Kalemi, Umum Vilâyât (A.MKT.UM), 25/72. Kemal Karpat, *a.g.e.*, s. 93-94. Bu karar 18 Ağustos 1850 (9 Şevval 1266) tarihinde Cidde valisine bildirildi (BOA, A.MKT.UM, 25/72).

²⁶ Açe Sultanlığının sınırlarını ve Hollanda'nın Açe hâkimiyetinde olup işgal ettiği yerleri göstermesi bakımından önemli olan bu harita için ekler kısmına bakınız.

nın muvazzaf nizamî askeri yoktu, ancak gerektiğinde halkın tamamı askerlik hizmetine ve yurt savunmasına katılırdı. Açeli askerler çakmaklı tüfek, tabanca ve kılıç yanında büyük ve küçük top da kullanırdı. Bunların dışında Sultan II. Selim zamanında yapılan Osmanlı yardımının bir eseri olarak döktürülmüş olan 500 top da Açe’de muhafaza edilmekteydi. Osmanlı-Açe ilişkilerinin başlangıcına tanıklık eden ve bir bakıma Osmanlı hâkimiyetinin bölgedeki simgelerinden sayılan topların yaklaşık 300 yıl geçmesine rağmen, Osmanlı-Açe ilişkilerinin kadimliğini delillendirme adına da olsa, varlığından söz edilmesi oldukça manidardır. Ayrıca Açe Sultanlığının 12 harp ve 500 ticaret gemisi vardı ve bu gemilerde zemini kırmızı ve üzerinde kılıç (seyf) ve yıldız bulunan bir Osmanlı sancağı kullanılırdı.

Görüldüğü gibi tebaiyet meselesi tarihî temelleri olan siyasî bir tercihti. Açe Sultanı Mansur Şah da Osmanlı Devletine bağlılığın sözleşme metni olan tebaiyet belgesini yenilemek için Osmanlı hakimiyetinin ve Açe’nin tebaiyetinin sembollerinden biri olarak sikke bastırmak, askeri eğitim için Arapça, Fransızca veya İngilizce bilen beş asker muallimi ile bir sikkezen, tebaiyetin alâmeti olarak da bir ferman gönderilmesini talep ediyordu. Tebaiyet kabul edildiği takdirde bir miktar verginin de verileceğini bildiriyordu²⁷. Konunun uluslar arası boyutu nedeniyle tebaiyet belgesinin verilme sürecinin uzaması üzerine Açe elçi heyeti başkanı Elhac Muhammed Gavs ve arkadaşları Osmanlı tebaiyetinden başka hiçbir ülkenin hâkimiyetini kabul etmeyeceklerini, bir seneye yakın bir süredir İstanbul’da misafirhanede kaldıklarını, iki senenin yollarda geçtiğini, taleplerine bir cevap verilmesini ve artık memleketlerine dönmek istediklerini bildirdiler²⁸.

Bunun üzerine Açe elçi heyetinin Meclis-i Vâlâ müzakeresi sırasında hazır bulunan Yemen valisi Mustafa Paşa ile beraber aynı vapurla Yemen’e oradan da münasip bir memur refakatinde ülkelerine gönderilmeleri ve yol harcırahı olmak üzere 15.000 kuruş atıyye verilmesi kararlaştırıldı. Ayrıca elçi ve on bir adamına misafir oldukları sürece emsalleri gibi “yevmiye ve teamiye” tahsis edilmişti²⁹. Açe’ye gönderilecek hususî memurun görev ve yetkilerini de içeren bir talimatname hazırlandı. Yemen’den hususî bir

²⁷ BOA, İrade. Meclis-i Vâlâ (İ. MV.), nr. 7706.

²⁸ BOA, İ. HR., nr. 3511. Eraslan, elçinin Yemen’deki misafirhanede kaldığını kaydetmektedir (Eraslan, *a.g.e.*, s. 90).

²⁹ 12 Aralık 1851 (17 Safer 1268), BOA, İ. MV., nr. 7706.

memurla yola devam edecek elçi heyetinin gidiş ve Osmanlı memurunun Açe'den dönüşünde gelecek Açe Murahhasıyla beraber geliş maliyeti bilinemediğinden Yemen emvalinden karşılanmasına ve bu paranın daha sonra merkezden ödenmesine karar verildi.

Padişah, gerek elçinin gerekse Mansur Şah'ın namesinde ifade ettiği tebaiyet talebini memnuniyetle karşıladı ve bu konuların Osmanlı Devleti tarafından da arzu olunan hususlar olduğunu ve gönderilen hususî memurla konunun bir kez de orada müzakere edilebileceğini belirtti³⁰. Yapılan inceleme ve müzakerelerden sonra Sultan Abdülmecid, Açe'yi Osmanlı topraklarının bir parçası olarak kabul eden tebaiyet fermanını verdi. Ayrıca Açe sultanını taltif amacıyla bir nişan da gönderdi. Tebaiyet belgesinin verilmesi üzerine ilişkilerin yeni bir seyir aldığı kesindir. Açe halkı da bu bağlılık ve tebaiyetin bir göstergesi olarak Kırım Savaşı (1854-1856) sırasında maddî yardım göndererek Osmanlı savaş harcamalarına katkıda bulundu. Açe sultanları da padişahın gönderdiği nişanları gururla taşıdı³¹.

Diğer bazı sultanların da benzer şekilde tebaiyet talepleri vardı. Nitekim Cava adalarından Riau emiri Ali bin Emir Cafer'in tebaiyet talebi üzerine konunun siyasî yönü müzakere edilerek şimdilik yalnız padişah adına hutbe okunmasına izin verilmesi kararlaştırıldı. Bu mezuniyeti şamil bir kıta ferman ile emiri taltif amacıyla 13-22 Temmuz 1858 (Evail-i Zilkade 1274) tarihinde üçüncü rütbeden bir kıta Mecidi nişanı yazıldı³². 1 Temmuz 1858 (19 Zilkade 1274) tarihinde de bölgedeki müstakil sultanlıklardan diğer birinin sultanı Taha Seyfeddin tarafından tebaiyet talep

³⁰ 24 Aralık 1851 (29 Safer 1268) BOA, (Sadaret Mektubi Kalemi, Meclis-i Vâlâ (A. MKT. MVL.), 48/95; 12 Şubat 1252 (20 Rebiülahir 1268), 79/35; 15 Şubat 1252 (23 Rebiülevvel 1268), Sadaret Mektubi Kalemi, Mühimme (A. MKT. MHM), 43/13; Sadaret Mektubi Kalemi, Nezaret ve Devair (A. MKT. NZD.), 47/66. 1852 yılında bir Açe heyeti de Fransız imparatoru Napolyon tarafından kabul edildi (Göksoy, *İslâmiyetin Güneydoğu Asya'ya Girişi ve Yayılışı*, s. 178).

³¹ Numan Kurtulmuş, *Açe Sumatra Dosyası*, İstanbul 1986, s. 27; N. Kurtulmuş, *a.g.md.*, I, 330; Eraslan, *a.g.e.*, s. 92; Göksoy, *Güneydoğu Asya'da Osmanlı-Türk Tesirleri*, s. 65-66.

³² Ali bin Emir Cafer, Mekkeli Seyyid Hüseyin ve Cavalı Seyyid Ahmed Efendiye, İstanbul'a iletilmek üzere bir arzuhâle, Şerif Abdullah Paşa'ya göndermişti. Emir, bölgedeki İngiliz ve Hollanda hâkimiyetine ve Riau Adası'nın müstakiliyetine vurgu yapmıştı. Yapılan meşveretlerden sonra elçilik heyetine altı aylık tayinat ile yaklaşık bir senelik yol masrafı olmak üzere bir miktar atıyye tahsis edildi (BOA, İ. DH., nr. 24377; Sadaret Divan Kalemi (A. DVN.), 132/72; Sadaret Divan Kalemi, Mühimme (A. DVN. MHM.), 25/97; A. MKT. MHM., 134/32; İ. DH., nr. 26941). Eraslan, hutbe mezuniyetini tebaiyet belgesi verildi şeklinde yorumlamıştır (*a.g.e.*, s. 94).

edildi. Bu sultanlar rızalarıyla veya baskılar üzerine yapılan anlaşmalar uyarınca, Hollanda veya diğer sömürgeci Avrupalı devletlerin hâkimiyetine girmişti. Tebaiyete kabul belgesinin verilmesi hâlinde Osmanlı Devleti sömürgeci devletlerle anlaşmazlığa düşecekti. Hâlbuki ülkenin içinde bulunduğu siyasî ve iktisadî durum buna imkân vermiyordu. Bu yüzden gelen elçiye 20 kuruş atıyye verilerek halifenin müslümanlar hakkındaki teveccühünün devam ettiği, ancak böyle bir belge verilemeyeceği kararı iletildi (1 Kasım 1859/5 Cemaziyelahir 1276)³³.

Ancak Çinlilerle yaptıkları savaşlardan sonra 1867 yılında Doğu Türkistan'da bağımsız bir devlet kuran Yakup Han'ın biat isteği hemen kabul edilerek birtakım teknik ve askerî yardımlarda bulunuldu. Bu yardım konusu, Orta Asya'da artan Rus nüfuzundan endişelenen İngiltere tarafından da teşvik edilmişti. Osmanlı Devleti, aynı sıralarda Hollanda baskısına maruz kalan Açe konusunda ise İngiltere'den benzer bir destek bulamamıştır. Zira İngiltere 1871 yılında Hollanda ile yaptığı anlaşmayla Açe'yi Hollanda nüfuz bölgesi olarak tanımıştı³⁴. Görüldüğü gibi hilâfetin dinî-siyasî nüfuzu ve buna bağlı olarak tebaiyet fermanı taleplerinin politik bir yönü vardı. Bu yüzden yapılan tebaiyet taleplerini; Osmanlı Devleti, cevap vermeden önce iyice tetkik ediyordu. Ülkenin içinde bulunduğu siyasî ve ekonomik şartlar nedeniyle hilâfetin dinî-siyasî nüfuzunu muhataplarına hissettiriyor, ancak bunu uluslar arası ilişkilerde sömürgeci Avrupa ülkelerinin siyasî ve iktisadî baskısı yüzünden istediği gibi kullanamıyordu.

1857 yılında Hollanda, Açe Sultanlığı ile yaptığı bir anlaşmayla Açe sahillerinde serbest ticaret yapma imtiyazını aldı³⁵. Ancak Hollanda'nın amacı sömürgelerine bir yenisini eklemektir ve tüm hesaplarını bunun üzerine yapıyordu. Nitekim 1869 yılında Hollanda'nın Açe üzerindeki emelleri daha belirgin hâle gelince Açe Sultanı Mansur Şah, üst düzey idareciler ve ahali bu kez Açe'nin tamamen Osmanlı hâkimiyetine alınmasını, dirayetli bir memur, bir miktar cüzî asker ve bir vapur gönderilmesini istediler. Bunun üzerine yapılan müzakerelerden yaklaşık iki ay sonra, 25 Temmuz 1869 (15 Rebilülahir 1286) tarihinde gereğinin yapılmasına karar verilerek durumun tam olarak tespiti için konu Mekke emirine havale edildi. Açe'ye gönderilmek üzere aslen Uzakdoğu adalarından olan

³³ BOA, İ. HR., nr. 9431.

³⁴ Azmi Özcan, *Pan-İslâmizm-Osmanlı Devleti, Hindistan Müslümanları ve İngiltere 1877-1924*, Ankara 1997, s. 52-53.

³⁵ İsmail Hakkı Göksoy, *Güneydoğu Asya'da Osmanlı-Türk Tesirleri*, s. 74.

Mekkeli Zeynelabidin Efendi atandıysa da, hazırlıklar yapıldığı sırada vefat etti. Bu sırada Asir'de çıkan bazı olaylar nedeniyle Zeynelabidin Efendinin yerine uygun bir memur bulunup gönderilemedi³⁶. Aynı yıl Arapça'yı, bölgeyi ve dönemin siyasetini bilen başka birinin atanmasına karar verilerek eski Massava kaymakamı Pertev Efendi buraya gönderildi. Pertev Efendi, asıl amacını Yemen'e yapılan bir teftişle kamufle ederek bölge halkının saltanata bağlılığını güçlendirmeye çalışacaktı³⁷.

Güney Asya odaklı bu gelişmeler yaşanırken Avrupa kıtasında sömürgeci Batılı ülkeleri etkileyen yeni gelişmeler oldu. 1871 yılında kurulan Alman birliğinden sonra Avrupa'da diğer devletler de kendi durum ve stratejilerini yeniden gözden geçirdiler. Fransızların daha ziyade kendi iç meseleleriyle ilgilenmeye, İngilizlerin Ortadoğu meselelerine biraz daha serbest yaklaşmaya başlaması üzerine Ruslar Balkanlar'da pan-Slavizm faaliyetlerini daha rahat gerçekleştirmeye, Avusturya-Macaristan ise Osmanlı eyaleti olan Bosna-Hersek'e yakından ilgilenmeye başladı. Osmanlı hükümeti ise Balkanlarda baş gösteren ayaklanmalar yüzünden son derece zor durumda kaldı³⁸.

Bu arada 1871 yılında İngiltere ve Hollanda arasında imzalanan Sumatra anlaşmasıyla Afrika kıtasında Gana bölgesi İngilizlerin, Açe toprakları da Hollanda'nın payına düştü. Böylece Hollanda'nın Açe topraklarına saldırmamasını öngören anlaşma maddesi yürürlükten kalktı. Açe topraklarına saldırmayı plânlanmış olan Hollanda da İngilizlerin desteğini sağlamış oldu. Müslüman çevrelerde, Açe savaşı, Hollanda'nın Açe Sultanlığından, halife ile münasebetlerin kesilmesini, İslâmın sembolü olarak kabul ettikleri hilâl ve yıldızın Açe bayrağından çıkarılmasını ve tüm ülke topraklarının Hollanda hâkimiyetine bırakılmasını istemesi yüzünden başladığı şeklinde yorumlandı³⁹. Hollanda hükümeti ise bu savaşın bir din savaşı olmadığı, aksine 1857 yılında Açe Sultanlığı ile yaptıkları anlaşma hükümlerini Açeli idarecilerin yerine getirme isteksizliğinden kaynaklandığı şeklinde izah etti⁴⁰.

³⁶ BOA, A. MKT. MHM., 457/55, lef 22, 27.

³⁷ Kemal Karpat, *a.g.e.*, s. 96; Eraslan, *a.g.e.*, s. 94; Göksoy, *Güneydoğu Asya'da Osmanlı-Türk Tesirleri*, s. 68.

³⁸ Azmi Özcan, *a.g.e.*, s. 55.

³⁹ Numan Kurtulmuş, *Açe Sumatra Dosyası*, s. 34-36; Numan Kurtulmuş, *a.g.md.*, I, 330-331; Göksoy, *Güneydoğu Asya'da Osmanlı-Türk Tesirleri*, s. 79.

⁴⁰ Göksoy, *Güneydoğu Asya'da Osmanlı-Türk Tesirleri*, s. 86.

Avrupa ve Güney Asya'da bu gelişmeler yaşanırken Açe Sultanı Mansur Şah vefat etti ve yerine kardeşinin oğlu Mahmud Şah geçti. Yeni sultan da selefının politikalarını takip etti. Mahmud Şah, vezir ve haricî işler nazırı Abdurrahman Zahir'i⁴¹ görevinde bıraktı. 28 Aralık 1872 (27 Şevval 1289) tarihinde yeni Açe Sultanı, vezir ve haricî işler nazırı Abdurrahman Zahir, 63 Açe ayan ve tüccarının isim ve imzalarının bulunduğu bir نامهyle bir kez daha Açe'nin bizzat merkezden idaresini talep etti. Bu talebin ve Osmanlı Devletine bağlılığın gerekçeleri; eskiden beri müstakil bir ülke olarak hiçbir ecnebî devletin hâkimiyetine girmeyip bağımsız yaşamaya devam ettikleri, Osmanlı Devletine hilâfet bağı ile bağlı bulunan Açe'de uygulanmakta olan hukukun Osmanlı hukuku olduğu, iskele ve gemilerinin üzerinde Osmanlı sancağı bulunduğu, resmi tören ve geçitler ile Cuma ve bayram gibi dinî merasimlerde hutbe ve duaların Osmanlı Devleti adına okunduğu şeklinde sıralandı. Ancak Osmanlı Devleti ile Açe arasındaki mesafenin uzaklığı yüzünden bir süre resmî haberleşmenin kesildiğine vurgu yapıldı. Şimdi tebaiyetin yenilenmesi (teccid-i mensubiyet), yıllık belli bir miktar vergi verilebileceği ve Açe'nin idaresi için merkezden bir memur atanması istenerek müzakere için Açe vezir ve haricî işler nazırı Abdurrahman Zahir'in gönderildiği ifade edildi⁴².

Abdurrahman Zahir, Mekke'de bir dizi görüşme yaptıktan ve beraberinde getirdiği belgeler tercüme edildikten sonra İstanbul'a hareket etti. Ayrıca Mekke'den de konuyu izah eden ilki 11 Mart 1873 (11 Muharrem 1290) tarihli iki yazı gönderildi. 12 Mart 1873 (12 Muharrem 1290) tarihli ikinci yazıda selefî gibi Mahmud Şah'a yüksek bir rütbe ile bir nişan, Abdurrahman Zahir ile mahalli umeraya da uygun rütbelere verilmek suretiyle taltifleri istendi⁴³. Bütün bu yazışma ve görüşmeler sürerken 29 Haziran 1873 (3 Cemaziyevvel 1290) tarihinde Abdurrahman Zahir imzalı yeni bir yazı sadarete gönderildi. Yazıda Açe'den gelen bir telgrafta Hollandalıların Sumatra Adası'nı ve özellikle de Açe şehrini denizden muhasara altına aldığı, ancak Sumatra ahalisinin gayretleriyle ülke topraklarının

⁴¹ Abdurrahman Zahir'in kısa bir hayat hikayesi için bkz. Göksoy, *Güneydoğu Asya'da Osmanlı-Türk Tesirleri*, s. 66-68, 88.

⁴² BOA, A. MKT. MHM., 457/55, lef 17. Eraslan, Açe vezir ve haricî işler nazırı Abdurrahman Zahir'i, yanlışlıkla Açe içişleri bakanı Abdullah Ez-zahir olarak ifade etmiş, ancak sonraki paragraf ve sayfalarda Abdurrahman Ez-zahir şeklinde doğru tanımlamıştır (*a.g.e.*, s. 99-100).

⁴³ 26 Mart 1873 (26 Muharrem 1290) tarihinde de Abdurrahman Zahir'in bir diğer arzı sadarete sunuldu (BOA, A. MKT. MHM., 457/55, lef 22, 26, 27, 29).

müdafaa edildiği bildirilmekteydi. Ayrıca Abdurrahman Zahir daha önce “tebaiyet ve merbutiyyet-i kadime”nin yenilenmesine ferman ve hükümdara nişan-ı ali-i Osmanî verildiği gibi, bu taleplerinin de karşılanmasını bir kez daha istirham etti⁴⁴.

Yapılan müzakere ve hazırlıklardan sonra Açe'nin Osmanlı sınırlarının çok ötesinde bulunması yüzünden doğrudan merkezden idaresinin pek çok müşkilât ve mahzuru olacağı düşünüldü. Ancak daha önce verilen tebaiyet fermanlarını adete yok farz ederek bu talepleri reddetmenin de hilâfet devletinin şanına yakışmayacağı açıktı. Bu nedenle bir yandan Açe'ye verilen tebaiyet fermanı mahfuz tutulurken diğer taraftan da Hollanda'ya bazı hatırlatmalarda bulunulması kararlaştırıldı (3 Eylül 1873/10 Receb 1290). Alınan kararlardan birincisinde daha önce verilen tebaiyet kararlarının hâlâ geçerli olduğu, şimdiki mensubiyet taleplerinin de kabul edildiği ve gerekli izahatın Abdurrahman Zahir'e verildiği ifade edilmekteydi. Ayrıca Açe Sultanı Mahmud Şah'a birinci, Abdurrahman Zahir'e de ikinci rütbeden birer nişan-ı Osmanî verilmesi kararlaştırıldı⁴⁵. İkinci kararda ise Osmanlı-Açe ilişkilerinin tarihî seyri, Abdurrahman Zahir Efendinin Osmanlı idaresine tamamen bağlanma talep belgesinin özeti ve böyle bir yazının Hollanda sefaretine verilmesinin gerekçesi izah edilmekteydi. Bu belgede dikkati çeken husus tebaiyet, mensubiyet ve himaye gibi kavramların yerine Açe Sultanlığının, Osmanlı Devleti'nin “eyalet-i mumtaze” statüsünde bir eyaleti olduğu vurgusunun yapılmasıydı. Ancak Hollanda'nın eyalet-i mumtaze statüsü verilen Açe'ye harp ilan etmesi üzerine hazırlanan ihtar yazısında, Osmanlı Devletinin içinde bulunduğu siyasî ve iktisadî sıkıntı ve baskılar yüzünden gösterdiği tepki oldukça yumuşatıldı⁴⁶.

Hollanda ise iki eski dost ve müslüman ülke arasındaki tarihî ilişkilerin varlığını kabul etmekle birlikte Osmanlı Devletinin egemenlik ve arabuluculuk iddiasını nazik bir şekilde reddetti⁴⁷. Yukarıda da belirttiğimiz gibi savaşın bir din savaşı değil, Açe idarecilerinin 1857 anlaşmasından kaynaklanan yükümlülüklerini yerine getirmemelerinden kaynaklanan bir savaş olduğu görüşünü yeniledi. Ancak hem Açeliler hem de diğer müslümanlar bu savaşın bir din savaşı olduğu ve bu yüzden müslüman

⁴⁴ BOA, A. MKT. MHM., 457/55, lef 30.

⁴⁵ BOA, İ. HR., nr. 15583.

⁴⁶ BOA, İ. HR., nr. 15586.

⁴⁷ Göksoy, *Güneydoğu Asya'da Osmanlı-Türk Tesirleri*, s. 85.

kardeşlerine yardım yapılmasının gereğine inanıyor, maddî ve manevî bazı kampanyalar ve yardımlar da yapılıyordu. Osmanlı Devleti'nin ve muhakkak ki hilâfetin manevî desteğini arkalarında hisseden Açeliler de saldırılara sabırla karşılık veriyordu.

C. II. ABDÜLHAMİD VE SONRAKİ DEVİRLERDE OSMANLI-AÇE İLİŞKİLERİ

Uzakdoğu ve özellikle Açe Sultanlığı ile ilk temaslarını Yemen ve Cidde valileriyle Mekke şerifleri aracılığıyla kuran Osmanlı Devleti, 28 Ocak 1882 (8 Rebiülevvel 1299) tarihinde Cava Adası'nda bulunan Osmanlı tebasının hukukunun muhafazası için Batavia'da bir şebbenderhane (konsolosluk) tesisine karar vererek Bağdatlı Seyyid Hızırzade Said Aziz Efendiyi bu göreve atadı⁴⁸. Bu atama Osmanlı Devletinin bölge ile doğrudan ilgilenmesi ve ilişki kurması açısından önemlidir⁴⁹. II. Abdülhamid dinî nüfuz ve otoriteyi önemsiyor, bu yöndeki çalışmalara destek veriyor ve hilâfetin dinî-siyasî nüfuzunu kullanmak istiyordu⁵⁰.

Batavia'ya ilk şebbender atanmasından yaklaşık bir yıl sonra Batavia şebbenderi Cava Adası'nda tahminî 18-20 milyon müslümanın bulunduğu ve bunların ileri gelenlerine padişah adına birer mushaf-ı şerif gönderilmesinin büyük tesiri olacağını bildirdi. 8 Mayıs 1883 (Gurre-i Receb 1300) tarihinde bu talebin Matbaa-i Osmanî'de basılmış mushaflardan karşılanması emredildi⁵¹. Bu kararın uygulanıp uygulanmadığı ve uygulandıysa ne ölçüde bir tesir bıraktığını bilmiyoruz. Ancak önceki dönemde bölgeyle ilgili bilgiler daha ziyade gelen elçilerden veya buraya yakın Yemen, Cidde ve Mekke gibi bölge yetkililerinden öğrenilirken şimdi bu bilgi akışı bizzat bölgede bulunan şebbenderden alınıyordu.

⁴⁸ BOA, İ. HR., nr. 17778. Osmanlı Devleti ile Hollanda arasında bu tarihten önce iki ülkede şebbenderlik ikamesine dair bir anlaşma mevcuttu. 1856 tarihli ve on beş maddeden oluşan "Devlet-i Aliyye ile Netherland Devleti Beyninde Şebbenderlik İkamesine Dair Akd Olunan Muahede-i Hümayun Tasdiknamesi" adlı anlaşma metni için bkz. BOA, *Düvel-i Ecnebiyye*, nr. 22/1, s. 495-97. Ayrıca iki ülke arasında imzalanan 26 Mart 1862 (25 Ramazan 1278) tarihli ve 25 maddeden oluşan ticaret anlaşması için bkz. *aynı yer*, s. 499-502.

⁴⁹ Zira daha önce Abdurrahman ismindeki bir Osmanlı gemisinin Cava savahilinde geçirdiği kazadan kurtulabilen 44 kişi için Devlet-i aliyye'nin şebbenderi bulunmadığından Hollanda hükümetinin yaptığı harcamalar Osmanlı Devleti tarafından karşılanmıştı (22 Ağustos 1866/10 Rebiülahir 1283, BOA., İ. HR., nr. 12853).

⁵⁰ Özcan, *a.g.e.*, s. 68.

⁵¹ BOA, İ. HR., nr. 18200.

Bölge ile ilgili bir diğer önemli gelişme ise hilâfetin dinî-siyasî nüfuzunu temsil etmesi ve Uzakdoğu müslümanlarına, sembolik de olsa bunu göstermesi bakımından Ertuğrul Fırkateyni'nin Japonya seyahati oldu. Nitekim 14 Temmuz 1889 tarihinde İstanbul'dan hareket eden Ertuğrul, Süveyş Kanalı'ndan geçerek Cidde, Aden, Gücerat, Bombay ve Kolombo üzerinden Malaka boğazını geçerek Singapur'a, oradan da tehlikeli ve zor bir yolculuktan sonra Japonya'ya ulaştı. Ertuğrul'un seyir güzergâhında bulunan sömürgelerden İngiliz hâkimiyetindeki bölgelerde durup Hollanda hâkimiyetindeki yerlere uğramamasını bölge halkı ve Hollanda'nın göstereceği olası müspet ve menfi tepkiye bağlayabiliriz. Çünkü bu devirde başta Açe halkı olmak üzere bölge ülkelerinin Osmanlı tebaiyetini kabulün sembollerinden biri olarak bir gemi talepleri ve Hollanda'nın yine başta Açe olmak üzere uyguladığı baskı yaklaşık elli yıldır sıcaklığını korumaktaydı.

Ertuğrul Fırkateyni Singapur'a ulaştığında, buraya yakın bulunan Sumatra ve Cava adalarından, başta Açeliler olmak üzere, müslümanlar giderek padişaha dualar edip sevgi gösterisinde bulundular. Bu sevgi gösterileri Ertuğrul'un uğradığı diğer bölgelerde de görüldü⁵². Ertuğrul'un dönüş esnasında batması ve kurtulanların Japon gemileri tarafından İstanbul'a getirilmesi üzerine eski Batavia şebkenderinin kaleme aldığı ve II. Abdülhamid'e sunduğu 13 Ocak 1891 (2 Cemaziyelahir 1308) tarihli takriri de bu görüşümüzü doğrular niteliktedir. Yani Ertuğrul'un seyahati sadece Japonya merkezli ve iade-i ziyaret amacına yönelik değil, aynı zamanda Uzakdoğu müslüman halklarına da bir mesaj niteliğinde idi. Nitekim eski şebkendere göre Japonya'da ikame edilecek bir elçilik sayesinde buraya yakın bölgelerdeki müslümanlarla maddî ve manevî münasebetler gelişecek ve hilâfetin dinî-siyasî nüfuzu daha da güçlenecekti⁵³.

⁵² Ertuğrul Fırkateyni hakkında geniş bilgi için bkz. Amiral (e) Çetinkaya Apatay, *Ertuğrul Fırkateyninin Öyküsü*, İstanbul 1998; Erol Mütercimler, *Ertuğrul Faciası ve 21. Yüzyıla Doğru Türk-Japon İlişkileri*, İstanbul.

⁵³ BOA., Yıldız Perakende, Hariciye (Y. PRK. HR.), 14/15. İlgili yerlerde bahsedildiği gibi Osmanlı tebaiyetini talep eden müslümanlar, bunun bir sembolü olarak gemi de istiyorlardı. 23 Nisan 1902 (18 Muharrem 1320) tarihinde Sumatra Adası'nda Niyas ismiyle bilinen adada 300.000 müslüman yaşıyordu. Bu adanın bağımsız (müstakil) emiri Taha Seyfeddin Osmanlı tebaiyetini ve himayesini kabul ederek tüm masrafları tarafından karşılanmak üzere Donanma-yı hümayundan bir geminin gönderilmesini talep etti. Konu üzerine yapılan müzakereler sonunda müslümanların zaten dinî-manevî olarak hilâfete bağlı olduğu, buranın Osmanlı himayesi altına girmesi ve bunun gereği olarak oraya bir harp gemisi gönderilmesi hâlinde, böyle bir girişimin Hollan-

Sumatra dünyanın en verimli adalarından biriydi ve bu büyük adanın diğer kısmındaki halklardan farklı olarak batı kısmında bulunan üç milyon aşkın nüfustan ibaret Açe halkı 1873 yılında başlayan Hollanda işgaline boyun eğmeyip vatanlarını müdafaa ve düşmanlarına karşı koyarak mukabelede bulundular⁵⁴. Hollanda saldırıları yüzünden Açe sultanı ve halkı yapılan işgallere boyun eğmeyerek verimli arazilerini terk edip dağlık kesimlere hicret etti ve bu nedenle tüm zenginliklerini kaybetti. İşgalin başladığı tarihten yaklaşık 15 yıl sonra Açe merkezi hükümetinin bulunduğu Açe abluka altına alındı. Bu abluka 10 yılını doldurduğu sırada Açe Sultanı Davud Şah, Sultan II. Abdülhamid'e mektup göndererek yardım istedi.

Açe Sultanı Davud Şah, 25 yılı aşkın süredir devam eden savaşın son on yılında karadan ve denizden abluka altında bulduklarını, II. Selim ve Sultan Abdülmecid tarafından verilen tebaiyet belgelerine atıfta bulunarak Osmanlı Devletinin dışında bir ülkenin tebaiyetini hiçbir şekilde kabul edemeyeceğini ve Hollanda saldırılarına karşı kendilerine yardım edilmesini istedi (7 Ocak 1898/13 Şaban 1315)⁵⁵. Bu yardım talebi sırasında Açe elçisinin izlediği yol güzargâhı Hollanda'nın buradaki sömürge politikasının ve uyguladığı abluhanın şiddetini göstermesi bakımından dikkat çekicidir. Nitekim Osmanlı Devletiden yardım istemeye karar veren Açe Sultanı Davud Şah, Batavia'da baş şehbenderhaneye teslim edilmek, ancak mahallî hükümete asla sır verilmemek üzere hazırladığı 26 Haziran 1897 (25 Muharrem 1315) tarihli namesini bir adamı ile gönderdi. Bu elçi abluhadan kurtulmak ve Hollandalılara yakalanmamak için önce Madora, sonra Muluk ve Borneo adaları üzerinden uzun bir seyahat yaptıktan sonra

dalıların istila emellerini körükleyeceği ve bazı siyasî problemler çıkaracağı düşünüldü (BOA., Yıldız Tasnifi, Mütenevvi Maruzat (Y.MTV), 229/12). Bu olay bile sömürgeci batılı ülkelerin özellikle de konumuzla ilgili olarak Hollanda'nın bölge için nasıl bir tehlike ve tehdit olduğunu göstermesi açısından önemlidir.

⁵⁴ BOA, İ. HR., nr. 15586.

⁵⁵ Burada sarayın cevabı ve II. Abdülhamid'in tepkisine dair bir bilgi yoktur. Ancak bölgedeki Hollanda baskısı artarak devam etmekte ve her şeye rağmen Açe'de Osmanlı hilâfetine bağlılık ve sömürgeci Hollanda saldırılarına karşı Açe direnişi sürmektedir. Bu tarihten yaklaşık üç sene önce Açe'nin en şöhretli komutanlarından Toko Ömer Hollanda'nın bir fırka askerini tamamen yok ettiği gibi bu kez başka bir belde de Hollandalıları püskürtmüştü. Hollanda ise Sumatra'daki askeri gücünü takviye amacıyla yeniden 4 bin kişilik bir kuvvet ile harp techizatı ve bataryaları buraya sevk ederek büyük bir saldırıya hazırlanmaktaydı (BOA, Yıldız Perakende, Mabeyn Başkitabeti (Y.PRK. BŞK.), 55/41).

4 Ocak 1898 (10 Şaban 1315) tarihinde gece şehbenderhaneye gelerek ilgili evrakı teslim etti. Namenin yazılış tarihinden yaklaşık altı ay gibi uzun bir süre sonra Batavia'ya ulaşması ve bir gece şehbenderhaneye verilmesi de bölge halklarının maruz kaldıkları baskıyı göstermektedir.

Güney Asya'da Hollanda hâkimiyetinde bulunan müslümanlar da, ülkeleri Osmanlı hâkimiyetinde olmasa bile, kendileri bu ülkenin uygulamaları yüzünden hiç olmazsa Osmanlı vatandaşı olarak tüm kanunî haklardan yararlanmak istiyordu. Nitekim 2 Nisan 1898 (13 Zilkade 1315) tarihinde, başta daha önce Yemen'den hicret eden ve seyyid soyundan olan Alaiye ailesi olmak üzere diğer bir çok kabileye mensup toplam 600 kişi tarafından imzalanmış mahzarda; İngiliz müstemlekesi olan Singapur'da bulunan ailenin diğer üyelerinin Avrupalılar gibi muamele gördüğü, ancak Hollanda müstemlekesi olan Batavia ve diğer adalarda bulunan 30.000'i aşkın Aleviyye seyyidleri ile diğer müslümanların çok kötü muamele gördükleri ifade edildi. Hollanda müstemlekesinde, ancak Osmanlı tebaiyetinde olmak üzere, diğer devletlerin tebaaları gibi serbestçe ticaret etmelerinin sağlanmasını istediler⁵⁶. Aynı şekilde 9 Mart 1900 (7 Zilkade 1317) tarihinde Abdurrahman Zahir Paşanın oğlu Ahmed Zahir Batavia'dan yazdığı bir istida ile Cava'da Hollanda idaresinde çekmiş oldukları sıkıntılar yüzünden yegane mercileri olan halifenin ülkesine (Asitane) hicret etme isteklerini bildirmekteydi⁵⁷. Bu talebin de karşılanıp karşılanmadığını bilmiyoruz. Ancak bölge halkı için Hollanda baskısı ve Osmanlı Devletinin hilâfet merkezi olarak yegane sığınılacak merkez görülme durumu devam etmektedir⁵⁸.

Halifenin de dinî-siyasî nüfuzunu hissettiren ve görmek isteyenlere sembolik de olsa gösteren Ertuğrul Fırkateyni seyahatinden sonra ikinci önemli bir gelişme İstanbul'da kurulan Mekteb-i Şahane'ye bölgede bulunan ileri gelen ailelerin çocuklarının kabul edilmesi oldu. Bölge ileri ge-

⁵⁶ BOA, Y.PRK.AZJ., 35/95.

⁵⁷ Hicret etme arzusunda olanların hepsi sülale-i tahireden kadın, erkek, dul, yetim ve fakirlerdi (BOA., Y.PRK.AZJ., 39/124).

⁵⁸ 1 Aralık 1898 (17 Receb 1316) tarihinde de Sumatra Adası'nda bulunan Tombazi Sultanı unvanını taşıyan Zeynelabidin, isim değişikliği yaparak adada bulunan diğer bazı reislerle olan sınır problemlerini çözmesi için İstanbul'a gelerek halifenin tavassutunu istedi. Ancak Hollanda sefirinin kendilerine ait olan bu gibi işlere müdahale edilmemesini gayriresmî olarak hâriciye nazırına bildirmesi üzerine konuyla ilgilenilmediği ifade edildi (BOA, Y.PRK.HR., 26/67). Görüldüğü gibi Hollanda halkın özellikle hilâfet merkezi ile olan ilişkisini dikkatle izlemektedir.

lenleri de bu mektepte okuması için tüm zorlukları göze alarak çocuklarını İstanbul'a gönderdiler (21 Ocak 1899/9 Ramazan 1316)⁵⁹.

Hollanda, Açe'de askerî açıdan başarılı olamayınca strateji değiştirdi. Hollandalı şarkiyatçılardan başta meşhur Sunock Huurgronje olmak üzere bölge ve yerli olan her şey araştırılmaya başlandı. Hollanda 1901 yılından itibaren mevcut istismar siyaseti yerine daha ılımlı bir siyaset izleme yolunu seçti. Bu cümleden olarak hacılara kolaylık sağlandı ve Arabistan müslümanları, dolayısıyla Osmanlı Devletiyle de iyi ilişkiler kurulmaya çalışıldı⁶⁰.

Ancak kurulmuş olan sömürü düzeni devam etti. Nitekim Hollanda'nın bölgede uyguladığı esaret politikası yüzünden müslümanlar büyük şehirlerde belli mahallelerde ikamet edememe, mahallî kıyafetlerini değiştirmeme, yalın ayak ve yarı çıplak gezme, mahalle aralarında karşılaşmaları Hristiyanlara diz çökerek selâm verme, tramvay arabalarında Hristiyanlardan biri bulunduğu hâlde binememe ve Avrupa yapımı bir arabaya sahip olamama gibi yasak ve yaptırımlara maruz kalırdı. Ayrıca müslümanların bir Hristiyan hakkında dava açarak hakkını alacağı bir mahkeme yoktu. Hollanda hükümetinin amacı halkı cehalet içinde bulundurup bunların güçlenmesini engellemekti. Bunun için de mekteplerin açılmasına mâni olduğu gibi müstemleke dışındaki müslümanlarla münasebet kurmalarına da sınırlama getirmişti.

Hollanda müstemlekesinde Osmanlı tebaası Arapların nüfusu 60.000'in üzerindeydi. Bunların çoğu; yüzyılın başında ticaret maksadıyla takımadalara gelerek yaptıkları ticaret sayesinde servet sahibi olmuştu. Özellikle son otuz yılda bunların mahallî ahali nezdinde servet ve nüfus kazanmaları yüzünden binlercesinin ocağı sönmüştü. Osmanlı tebaasının diğer bir kısmı ise Kerbelâ hadisesinden sonra Uzakdoğu takımadalarına hicret etmiş seyyidlerdi.

Sultan Abdülmecid devrinde Hollanda hükümetiyle yapılan anlaşma gereğince "tarafeyn-i akideyn tebası musavat-ı tammeye mazhar olacaktır" fıkrasının temin eylediği salâhiyet gereğince Cava ve havalisinde bulunan Osmanlı tebaasının ve özellikle seyyidlerin haklarının korunması amaçlanmıştı. Bu nedenle de Batavia'da bir şehbenderhane açılmıştı. An-

⁵⁹ Gönderilen çocukların künyeleri ve ailelerinin arzuhâlleri için bkz. BOA., İ.MF., 2/1316 N 9.

⁶⁰ Eberhard, *a.g.e.*, s. 337.

cak Hollanda hükümetinin akd ettiği muahede ahkâmını icrada pek çok tevilâta baş vurması yüzünden bu konuda beklenen semere alınamadı. Hollanda, Osmanlı tebası olup Anadolu ve Rumeli vilayeti ahalisine sair Hristiyan tebanın hukuk ve imtiyazını vermekteydi, ancak Asya ve Afrika kıtalarından olan Osmanlı tebası müslümanları ile eski dinlerine mensup yerli halklar bu haktan mahrumdu⁶¹. Osmanlı Devleti bu haksızlığa bizzat müdahale etmek yerine Londra sefiri İstefenaki Muzurus Paşa aracılığıyla İngiltere Hariciye nazırının Hollanda hükümeti nezdinde girişimde bulunmasını istedi. (3 Ağustos 1904/21 Temmuz 1320)⁶². Gerekli incelemelerini yaptıktan sonra İngiltere Devletinin Hollanda'nın müslüman ahaliye yaptığı kötü muameleden dolayı müdahaleye salahiyeti olmadığını bildirmesi üzerine bir netice alınamadı (19 Ağustos 1904/6 Ağustos 1320)⁶³.

Açe-Hollanda savaşı Hollanda sömürge tarihinin en uzun ve sert harbi oldu (1837-1908). Hollanda'nın bölgedeki hâkimiyeti/sömürüsü yaklaşık 40 yıl daha devam etti. 1942-1946 yılları arasında bölge Japonlar tarafından işgal edilerek bütün mahallî kültürler tahrip edildi. II. Dünya savaşından sonra Japonya'nın buradan çekilmesi üzerine tekrar bölgeye gelen Hollanda, Uzakdoğu takımadalarını Endonezya adıyla tek bir çatı altında birleştirerek 1949 yılında hükümrânlık haklarını Endonezya Devletine devretti. Bu tarihten sonra Endonezya idaresine giren Açe müslümanları bağımsızlıklarını kazanmak için yeni bir mücadeleye giriştiler. Verilen mücadele neticesinde 1956 yılında Endonezya içinde otonom bölge statüsü kazandılar. 1976 yılında da ay yıldız bayrağı ve merkezi Benderaçe olan Açe otonom bölgesinin bağımsızlığını ilan ettiler. Ancak Endonezya ve diğer devletler tarafından tanınmadıkları için bağımsızlık mücadeleleri devam etmektedir⁶⁴.

⁶¹ BOA, Y.PRK.AZJ., 46/10.

⁶² BOA, Y.PRK.EŞA., 43/42.

⁶³ BOA., Y.MTV., 263/63. Ayrıca hac ibadetini yapmak üzere Mekke-Medine'ye gelen müslümanların zaman zaman haramî saldırılarına uğradıkları bilinmektedir. İngilizler Hintli müslümanları, Fransızlar Cezayirli, Hollandalılar Güney Asya müslümanlarını, Yunanlılar da Yenişehir-i fenar müslümanlarını hâkimiyetleri altında bulundurmaktaydılar. Bu ülkeler sözde müslümanların haklarını muhafaza etmek, gerçekteyse Haremeynin Osmanlı Devleti tarafından yeterince muhafaza olunmadığı iddiasıyla hilâfetin dinî-siyasî nüfuzunu kırmaya çalıştılar (BOA, Yıldız Perakende, Askerî Maruzat (Y. PRK. ASK.), 262/21).

⁶⁴ N. Kurtulmuş, *a.g.md.*, I, 330-331.

EKLER

I. TABLOLAR

I. Açe Sultanı Mansur Şah'ın Sultan II. Mahmud ve Sultan Abdülmecid'e Gönderdiği Hediyelerin Listesi⁶⁵

TABLO 1

1837 (1253) Yılında Sultan II. Mahmud'a Amerikalı Kaptan Vasıtasıyla Gönderilen Hediyeler	
Öd Ağacı	200 batman = 1.554 kg.
Cava'nın beyaz muteber buhuru	3.000 batman = 23.310 kg.
Beyaz kâfur	200 batman = 1.554 kg.
Beyaz biber	5.000 batman = 38.850 kg.
İpekten havlu	3 adet

TABLO 2

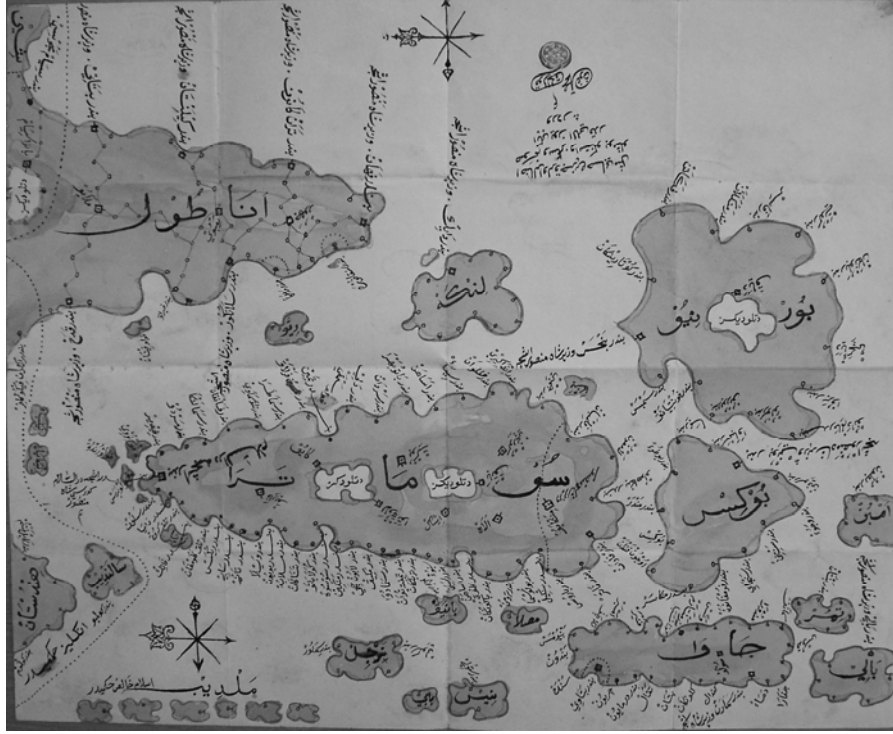
1841 (1257) Yılında Sultan Abdülmecid'e Fransalı Kaptan Vasıtasıyla Gönderilen Hediyeler	
Öd Ağacı	1.750 batman = 13.597,5 kg.
Cava'nın beyaz muteber buhuru	2.500 batman = 19.425 kg.
Beyaz kâfur	150 batman = 1.165,5 kg.
Beyaz biber	4.000 batman = 31.080 kg.
İpekten havlu	3 adet

TABLO 3

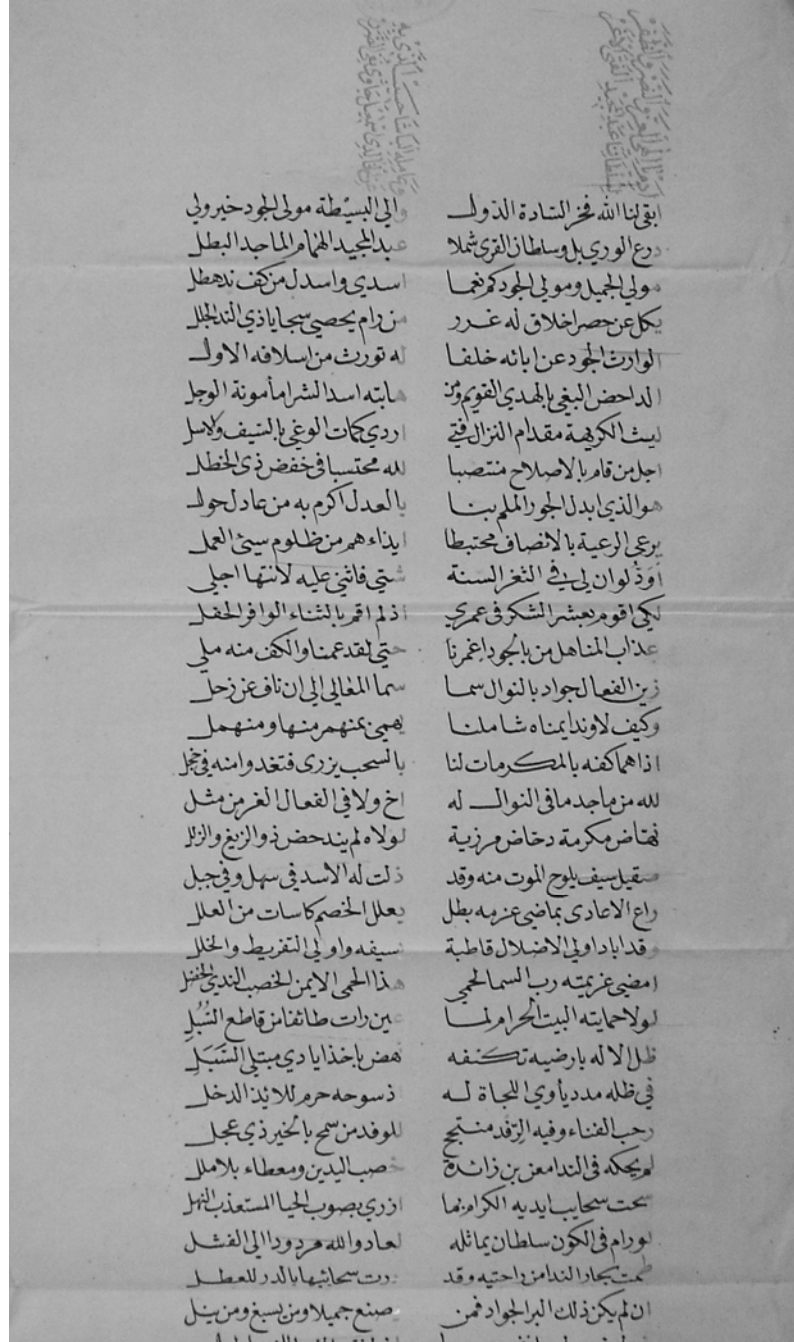
1845 (1261) Yılında Sultan Abdülmecid'e Fransalı Diğer Bir Kaptan Vasıtasıyla Gönderilen Hediyeler	
Öd Ağacı	1.500 batman = 11.655 kg.
Cava'nın beyaz muteber buhuru	2.000 batman = 15.540 kg.
Beyaz kâfur	200 batman = 1.554 kg.
Beyaz biber	3.500 batman = 27.195 kg.
İpekten havlu	3 adet

⁶⁵ BOA, İ. HR., nr. 3208, lef 3, 7. 1 batman 6 okka ve 7.77 kg. olarak hesap edildi (Walther Hinz, *İslamda Ölçü Sistemleri*, (çev. Acar Sevim), İstanbul 1990, s. 26-27).

II. BELGELER:

BELGE 1: Açe elçisinin getirdiği ve Açe hâkimiyet bölgeleriyle Hollanda ve İngiliz işgal ve sömürge alanlarını gösteren harita (BOA, İ.M. Vâlâ, nr. 7706)

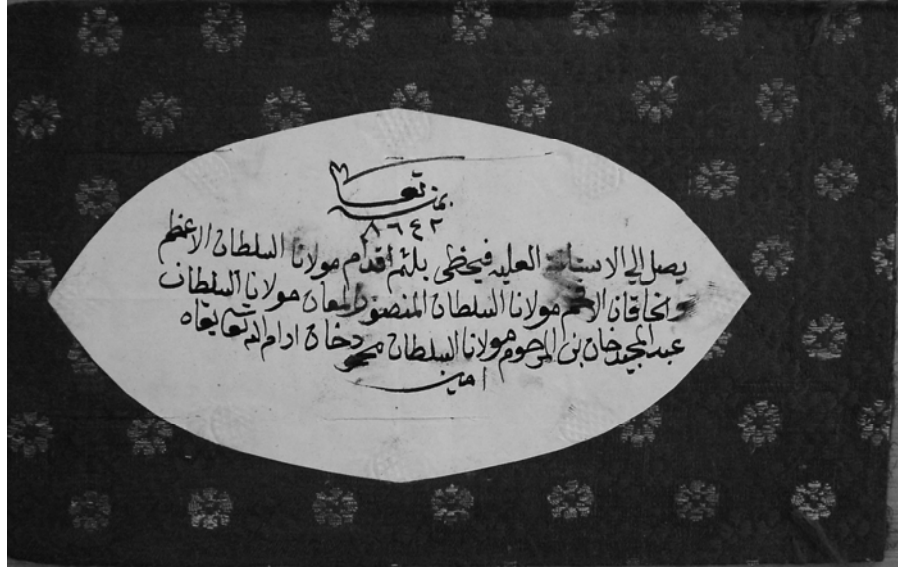
BELGE 2: Güney Asyalı müslümanlar tarafından Sultan Abdülmecid'e takdim edilen kasidenin faksimile metni (BOA, İ. DH., nr. 12286).

لم يبرح ذلك بجزء من
 نعم له نعم لسنا نفوه بها
 ففي المظالم عتافانفت ولقد
 أكرم وسلطاننا وانعم بياشتنا
 عم الجمع ندا كفيهما كراما
 لشكر ما قد بولسنا بقب وبه

دامت ليا اليهما مادام نبرها
 الله أكبر لولا صدر د ولته
 لولا افتد بنا والله قام لنا
 مدافعا قد غدا لا بالمدا فع ما
 جدا بجد وجد قد تسب الي
 يحل عن مثل الله من بطل
 دانت له الاسد حتى لو نود بان
 اعني الحسين سيبا من له حسب
 لولاه قام لتفي الجوز ذاك لما
 فرد ولكنه بزرى سب طائفة
 تالله لولاه من ذا الجهد انقدنا
 يسمي ويصبح من سوء المظالم في
 اذ نحن جمعنا من الظلم المحوط بنا
 لا زال من كان في هذا لنا سببا
 المرجي منه ايضا ان يخلصني
 عمل اساطنا مع عدل عامله
 رعانتا العادلون الباذلون لنا
 لاسيما من به يزهو ويزهر
 فالله ينصره ما قام منتصرا
 مظفرا بالعددي في اي معركة
 ما دمت انشد من بعد الدعاء له
 وما دعا بلسان السيف في ملل
 ولا يزال لنا بالخير مفتقدا
 وكافيا مقللا في المدح مقوله
 فياها ما علمنا بالتوال هسما
 واسلم ودم وابتى طول الدهر انشد
 سلطاننا بفتح ال وارضه

ذ لم تقموا لثنا للمنعم الحول
 نت علينا من الماضين في الازد
 ن كان واسطة في خيرنا الحول
 لا الذي خصني مع معشري الحول
 سي يفتي له في المدح والغزل

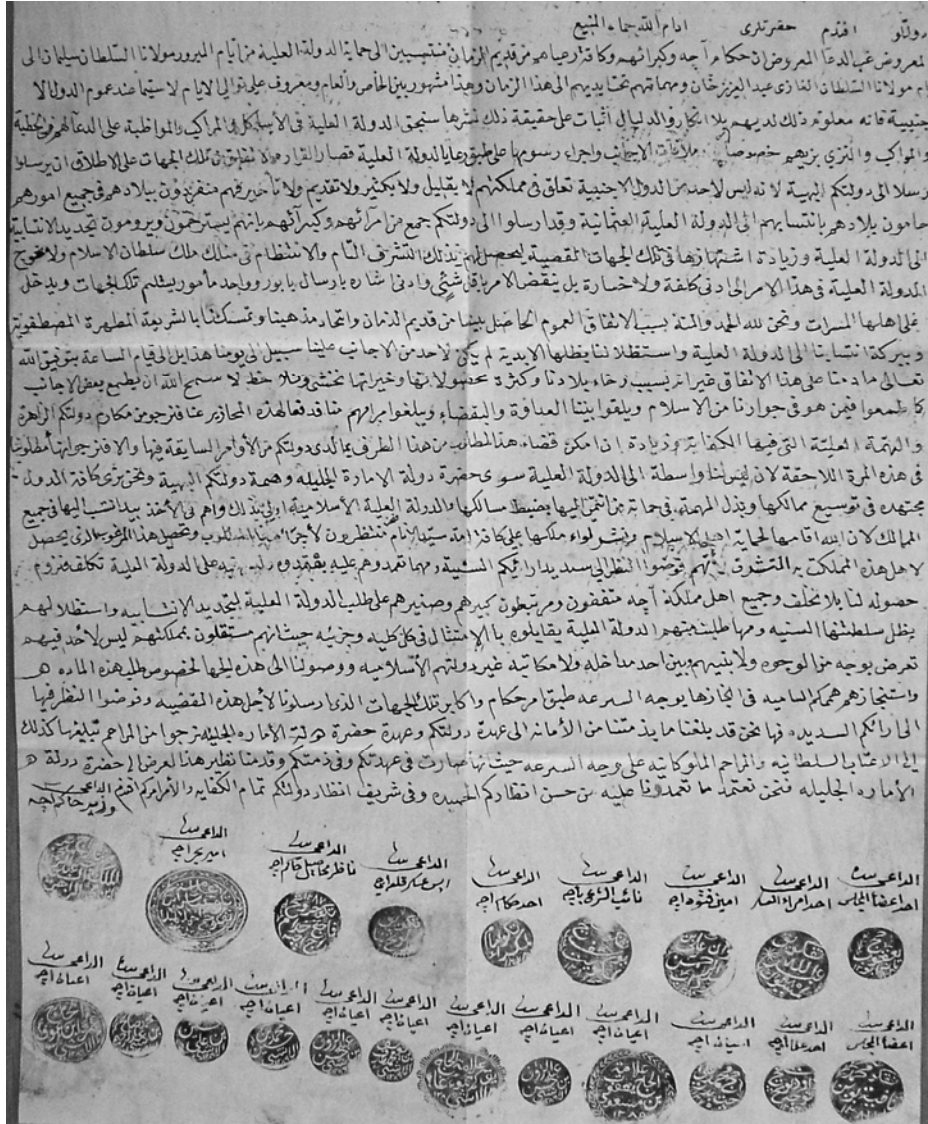
يزهو ويزهر في بشر وفي جذل
 لما ازبح الاذي عنا بلا مهل
 جمع اقيام الفتى النهاض التقل
 اصابتنا باطار ريف القنا الذبل
 والقوم في الخير لا بالهون والهدل
 ينقض في عجل للبر من جمل
 تقودها لاستقادت قود ممثلا
 فينا كذا نسب من اشرف الرتل
 ينفي عن الكل من شيخ ومكتهل
 ان عدد في الناس عن الف من النيل
 لما رايت سوى شاك ومبتهل
 ضر مل عليه غير منفتل
 رحنا به بين مدهوش ومنذهل
 راق الي ذروع في المجد لم تطل
 دراهمي من غريم طال اليه مطلي
 ابقاها الله للاعلى والسفل
 من المأرب جل القصد والامل
 الملك مثل ازدها الشمس للقل
 لله محتسبا يدعوا الي الضلل
 يشن غارتها بالخيل والرجل
 امدك الله بالاموال والحول
 ملقة نسخت ما كان من ملل
 يرونوا في الحول العا فين بالحوك
 هم المؤمنة حيث الكمنه خيل
 منا الذخا ومناك الجود فاقبل
 ايقولنا الله في السادة الدول
 عدينا اذال الظلم ومرحلي
 ١٢٦٦

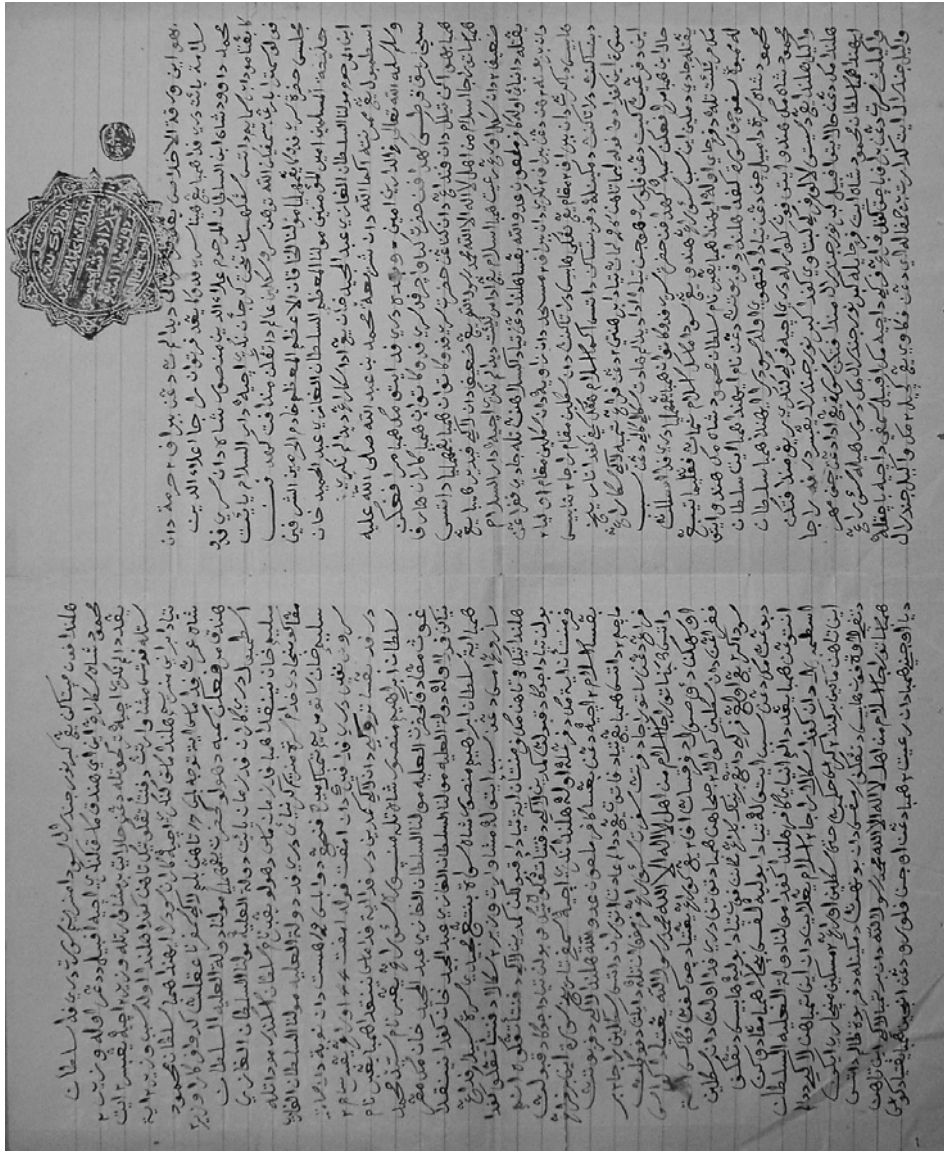
BELGE 3: Sultan Mansur Şah'ın ve diğer Açe sultanlarının isimlerinin yazılı olduğu mühür (BOA., İ. HR., nr. 3208).

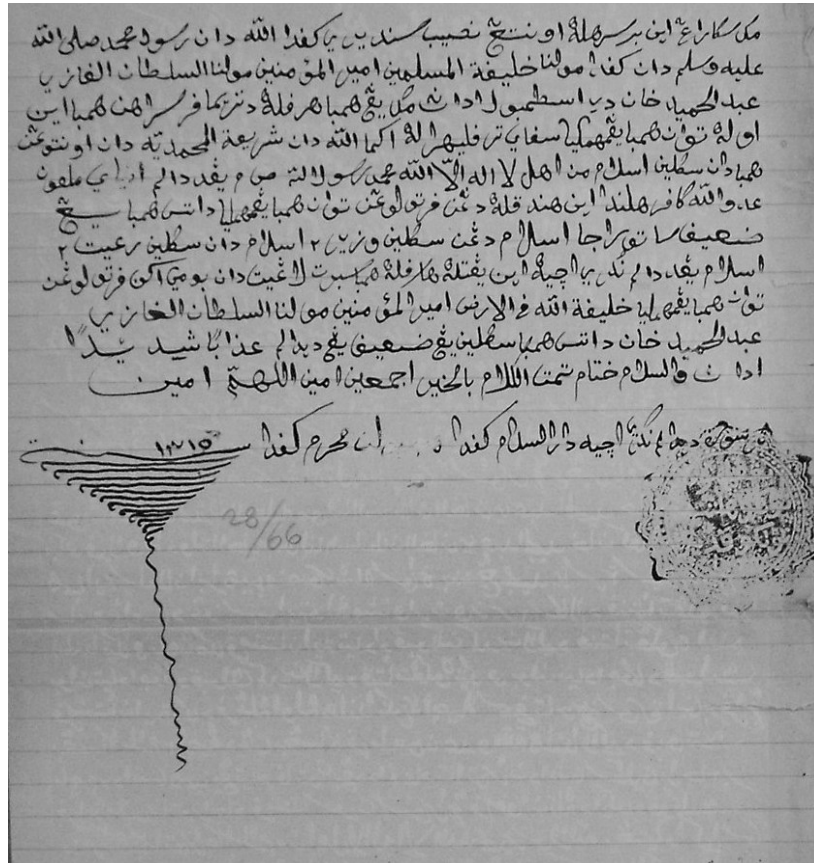
BELGE 4: Sultan Mansur Şah'ın Sultan Abdülmecid'e gönderdiği mektubun zarfı (BOA., İ. HR., nr. 3208).

BELGE 5: Açe sultanı ve emerasının mühürlerinin bulunduğu tebaiyet talep mektubunun Türkçe tercümesi (BOA, A. MKT. MHM., nr. 457/55).

BELGE 3: Açë'den Malay dilinde gelen bir başka tebaiyet talep mektubu (BOA., Y. PRK. EŞA., nr. 28/66)

“OTTOMAN-ACEH RELATIONS IN THE XIXth CENTURY-OTTOMAN CALIPH’S
RELIGIO-POLITICAL INFLUENCE IN THE SOUTHEAST ASIA”

Abstract

For Southeast Asian Muslims the Ottoman State represented a dream of Islamic power at a time of Islamic political decline. When Aceh, was attacked by the Dutch in 1873, they appealed to all the great powers of the time to come to its aid, but only Ottomans took up the cause and issued a formal offer of mediation between the Dutch and the Acehnese. Ottomans claimed to be the suzerain, the overlord of Aceh, ever since the sixteenth century, when the Ottoman sultans accepted the tribute offered by Aceh in return for offering military protection. This overlordship had been renewed on both sides until 1850. In this relationship the Ottoman caliphate played a central role. This article focuses on the history of Aceh-Ottoman relations mainly depending on the Ottoman archival materials.

Keywords

Ottoman State, Caliphate, Aceh sultanate, Holland, colonialism.